

dr hab. Przemysław Turek
Instytut Bliskiego i Dalekiego Wschodu
Uniwersytet Jagielloński

**Recenzja pracy doktorskiej mgr. Magdaleny Zawrotnej,
zatytułowanej *Linguistic Etiquette and Taboo in the Language of Young Egyptians.
A Text-Based Study of Online Communication*,
napisanej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Jagiellońskiego
pod kierunkiem dr. hab. Elżbiety Górskiej, prof. UJ**

Omówienie rozprawy doktorskiej

Praca liczy 350 stron tekstu i podzielona jest na 9 rozdziałów: 1. Transcription system, 2. Theoretical background of the study, 3. Taboo, 4. Positive transmission: Piamenta's outlook on Arabic conversational rituals, 5. Linguistic etiquette in Egypt, 6. Social stratification and the linguistic etiquette in Egypt, 7. Positive transmission: politeness formulae, 8. Negative transmission: Crude language and impoliteness formulae, 9. Questions for further exploration. Wykorzystana przez autorkę pracy bibliografia liczy 118 pozycji.

Zaprezentowana przez doktorantkę praca dzieli się na dwie wyraźne części: pierwszą określiłbym jako analityczno-opisową (rozdziały II-V), szczegółowo wprowadzającą odbiorcę w zagadnienia socjolingwistyczne oraz socjokulturowe, odnoszące się do etykiety językowej oraz kwestii tabu w arabszczyźnie w ogóle, a w dialekcie egipskim, wszechobecnym środowisku społecznej i medialnej komunikacji w Egipcie, w szczególności. Omawiając stan badań, doktorantka wymienia prace dotyczące kwestii grzeczności i etykiety językowej pochodzące z tego tysiąclecia, a więc z naszego punktu widzenia najnowsze.

Druga część, badawcza, z przewagą podejścia pragmalingwistycznego (rozdziały VI-VIII), ściśle powiązana z poprzedzającą, jest (jak to zgrabnie ujęła doktorantka w streszczeniu) „studium praktycznej odpowiedzi na tabu w kontekście zachowań grzecznościowych młodych Egipcjan w komunikacji *online*” (s. 339).

Część pierwsza ilustrowana jest przykładami zaczerpniętymi z książki Dilwortha B. Parkinsona *Constructing the Social Context of Communication: Terms of Address in Egyptian Arabic* oraz z często cytowanej przez doktorantkę (nie tylko w tej części) pracy Moshe

Piamenty *Islam in Everyday Arabic Speech*, dzieła, które mimo iż wydane w 1979 roku, wciąż stanowi cenne źródło. Warto wspomnieć, że Piamenta jest też autorem pracy *The Muslim Conception of God and Human Welfare as Reflected in Everyday Arabic Speech*, wydanej w 1983 roku, którą zacytowałbym w kontekście fatalistycznego spojrzenia na życie i odniesień do Boga w życiu codziennym, omawianych w rozdziale IV.

W części badawczej autorka oparła się na materiale uzyskanym z portalu społecznościowego Facebook od grupy liczącej 60 osób, aktywnej w sieci w większości przypadków od 2007 roku do czasów nieomal współczesnych (o czym świadczy treść cytowanych tekstów, odwołujących się do konkretnych wydarzeń politycznych).

W tym miejscu chciałbym podkreślić, że powyższe podejście badawcze doktorantki zasługuje na uznanie z kilku powodów:

Po pierwsze, bada ona żywy język arabski (w postaci zarówno dialektalnej – postać dominująca, jak i literackiej);

Po drugie, weryfikuje kwestie dwujęzyczności (a nawet trójjęzyczności) w sieci członków społeczności facebookowej;

Po trzecie, materiał jest zupełnie nowy, niepreparowany, naturalny w swej odmianie pisano-mówionej (jeśli potraktujemy zapis jako rejestrację naturalnego toku wypowiedzi);

Po czwarte, doktorantka wpisuje się w coraz bardziej popularny trend badań językoznawczych, skupiających się na socjolingwistycznej analizie portali i komunikatorów społecznościowych, względnie blogów; zwraca ona zresztą słusznie uwagę na fakt, że aktywność sieciowa obecnego pokolenia jest naturalną formą uczestniczenia w życiu społecznym.

Krótki rozdział I jest omówieniem systemu transkrypcji użytego w pracy. System jest czytelny, koncepcja zapisu dialektu egipskiego przejrzysta (oczywiście w pracy zdarzają się nieliczne odstępstwa od przyjętej normy, które można chyba uznać za błędy literowe, o czym niżej). Sugerowałbym autorce, gdy będzie przygotowywać swą rozprawę do publikacji, by zastąpiła zupełnie nieczytelne oznaczenia zwarcia krtaniowego (hamzy) oraz ‘ayn ich bardziej wyraźnymi odpowiednikami.

Proponuję stworzenie listy skrótów na początku, gdyż autorka używa ich bardzo często, a ponieważ ich objaśnienia pojawiają się w jednym miejscu rozprawy (często na jej początku), czytelnik zmuszony jest do wertowania całości dzieła, by przypomnieć sobie, co dana litera (!) oznacza, co oczywiście utrudnia lekturę.

Uwag merytorycznych i komentarzy do samego tekstu rozprawy mam niewiele (uwagi językowe traktuję jako redakcyjne i zamieszczam je niżej).

W rozdziale II autorka, omawiając Internet jako względnie nową formę komunikacji w Egipcie, stwierdza, że funkcjonuje on w tymże kraju od 2007 roku (s. 11). Jest to oczywiście pomyłka, gdyż różne źródła, głównie cytujące International Telecommunication Union, podają, iż dostęp do Internetu część społeczeństwa egipskiego (0,6%) miała już w roku 2000, w 2007 roku użytkowników było już 16%, w historycznie ważnym nie tylko dla Egiptu roku 2011 – 25,6%, a w 2015 – ok. 33% (cf. <http://www.internetlivestats.com/internet-users/egypt/>).

W omawianiu pojęcia tabu autorka powołuje się na prace Freuda oraz klasyczne, a więc poniekąd wielokrotnie weryfikowane dzieło Frazera (s. 29), zabrakło mi jednak w tym kontekście prac wybitnego religioznawcy i historyka religii, Mircei Eliadego, który zajmował się zarówno pojęciem tabu, sacrum, jak i cytowanym „mana”.

W rozdziale III na s. 45 autorka stwierdza: „(...) an Arab is advised to invoke God's name on many occasions, however, he/she's strongly discouraged to do so while entering the toilet (...), by na s. 85 stwierdzić (cytując Piamentę): “Therefore, on entering the toilet or before ablution, it is good to invoke *basmala* or *istī'āda* lest any sinister powers interfere with the action”. Należy rozwiązać tę sprzeczność.

Zgadzam się z autorką, że w przypadku chrześcijan egipskich, czyli w przytłaczającej liczbie Koptów, nie dysponujemy wystarczającym materiałem odnoszącym się do zachowań językowych (s. 62). Dotyczy to jednak opracowań naukowych w rodzaju pracy Piamenty, surowego materiału dostarczą bowiem zarówno portale społecznościowe, jak i blogi oraz strony koptyjskie, które zawierają wiele komentarzy osób te strony lub te portale odwiedzających.

Proponuję ogólne określenie *al-mu'awwidatān* (s. 85) uzupełnić informacją, że chodzi o sury 113 i 114.

Doktorantka, omawiając kwestię zapisu tekstów po arabsku, wspomina o systemie *Franco* (s. 227); ponieważ jest on dość często używany w zapisach sieciowych, oczywiście obok alfabetu arabskiego, można by go pokrótce omówić, podając przykłady.

Autorka pracy bardzo dobrze poradziła sobie z kontrowersyjnym zagadnieniem wulgaryzmów arabskich (s. 243-245 et passim). Ta część pracy jest o tyle ważna, że nawet niektórzy arabiści są słabo zaznajomieni z ową stroną języka, a w szczególności dialektu, zwłaszcza że słowniki arabsko-obcojęzyczne przytaczają co prawda wszystkie te zwroty, ale ich objaśnienia są zazwyczaj eufemizmami, typu „mieć stosunek” w przypadku odpowiednika powszechnego wśród wszystkich Słowian najmocniejszego wulgaryzmu. Rozumiem też doktorantkę, która w polskim streszczeniu użyła eufemistycznego „pieprzyć”, względnie

łagodniejszego określenia organu płciowego kobiety wykorzystywanego w wyzwiskach, ale w zestawieniu z dość jednoznacznymi określeniami angielskimi (uczciwszy uszy) typu „fuck” i „cunt”, brzmią one dość pruderyjnie. A propos wulgaryzmów, przy omawianiu słowa *aḥḥa* (s. 249) sugerowałbym podanie alternatywnej wersji jego pochodzenia zawartej przykładowo na stronie (http://arabic.desert-sky.net/coll_insult.html), choć zdaje mi się, że autorka z niej korzystała.

Przeprowadzone przez doktorantkę badania ukazały zarówno różnorodność stosowania, jak i przełamywania tabu językowego, a także potwierdziły pewne zachowania i strategie socjolingwistyczne. W czytelny sposób doktorantka przedstawiła w tabeli 5 (s. 280-291) dystrybucję użycia 70 leksemów nacechowanych emocjonalnie/wulgaryzmów/wyzwisk w analizowanych trzech grupach z podziałem na respondentów męskich i żeńskich.

Kończąc swoje omówienie, pragnę podkreślić, że w zupełności zgadzam się z wnioskami autorki, zawartymi w podsumowaniu: udało jej się w nowatorski sposób ukazać socjolingwistyczną i pragmatywną funkcję poszczególnych form, zwrotów i wyrażen w oparciu o bogaty materiał tekstowy. Dokonała też licznych podsumowań cząstkowych, by wynikające z nich wnioski zawrzeć w konkluzji.

Uwagi szczegółowe

Ponieważ uważam, że rozprawa doktorska mgr. Magdaleny Zawrotnej w pełni zasługuje na wydanie, zamieszczam po niżej uwagi redakcyjne:

- w pracy zdarzają się literówki, polegające na wymianie liter ḥ - h - ḥ oraz ḍ - d - ḍ i inne:

s. 72 w. 11d, 74 11g – jest: *tahlīl*, powinno być: *tahlīl*

s. 73 w. 4d – jest *’uddāmi*, powinno być: *’uddāmi*

s. 75 w. 8g – jest *istī’āḍa*, powinno być: *istī’āḍa*

s. 76 w. 7d – jest *Hāfīz*, powinno być *Al-Hāfīz*

s. 80 w. 5d – jest: *ḥaṭwa*, powinno być: *ḥaṭwa*

s. 80 w. 3d – jest: *hayātak*, powinno być: *ḥayātak*

s. 85 w. 11d – jest: *ḍakarna*, powinno być: *ḍakarna* (nb. forma dwuznaczna ze względu na brak długiej samogłoski na końcu)

s. 87 w. 10d – jest: *Verses*, powinno być: *Verse*

s. 99 w. 12g – zamiast: *aḥbarak*, powinno być: *aḥbārak*

s. 109 w. 12g – jest *mhammad*, powinno być: *mḥammad*

s. 109 w. 8d – jest *ḥadritik*, powinno być: *ḥadritik*

- s. 110 w. 16g – jest: *ḥabībi*, powinno być: *ḥabībi*
s. 148 w. 12d – jest: *wa-ḥyat*, powinno być: *wa-ḥyāt*
s. 149 w. 2d, 150 w. 5d, 197 w. 9d – jest: *ḥēr*, powinno być: *ḥēr*
s. 171 w. 10d, 5 d – jest: *raḥm*, powinno być: *raḥm*
s. 173 w. 7g, 246 w. 9g – jest: *hayawān*, powinno być: *ḥayawān*
s. 191 4g i 6g – zapis słowa *māma* poniżej bez długiego a
s. 196 w. 1g – jest: *ḥaṭīb? ḥalās*, powinno być: *ḥaṭīb? ḥalās*
s. 239 w. 11d – jest: *Scheise!* powinno być: *Scheiße!*
s. 241 w. 6g – jest: *albuhum*, powinno być: *'albuhum* (lepsza byłaby hamza w postaci *ʿalbuhum*)
s. 339 w. 2g – jest: *stadium*, powinno być: *studium*

Ocena końcowa pracy

Przedstawiona do recenzji praca doktorska prezentuje wysoki poziom merytoryczny i żywie nadzieję, iż po dokonaniu stosownej redakcji zostanie ona opublikowana. Autorka przedstawiła oryginalne rozwiązanie problemu naukowego i wykazała się szeroką wiedzą teoretyczną dotyczącą omawianej problematyki. Przedstawione uwagi szczegółowe nie wpływają na moją wysoką ocenę rezultatów zaprezentowanych w rozprawie. Mgr Magdalena Zawrotna jest dobrze przygotowana do samodzielnego stawiania zagadnień naukowych oraz ich rozwiązywania, jej praca spełnia zaś wymagania ustawowe i zwyczajowe stawiane rozprawom doktorskim. W związku z powyższym wnioskuję o dopuszczenie pani mgr. Magdaleny Zawrotnej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Jednocześnie wnioskuję do Wysokiej Rady Wydziału Filologicznego Uniwersytetu Jagiellońskiego o przyznanie wyróżnienia przedłożonej mi do oceny rozprawie doktorskiej. Po wnikliwym zapoznaniu się z treścią wspomnianej pracy doktorskiej, uważam, że zarówno nowatorskie przedstawienie tematyki, jak i całokształt prac analitycznych i badawczych, wykonanych i przejrzyście zaprezentowanych przez doktorantkę w tej starannie sporządzonej rozprawie, wyraźnie przewyższa wymagania stawiane pracom doktorskim w zakresie nauk humanistycznych.

Kraków, 10 września 2016 r.

